

Kraków, 23.08.2022

Dr hab. Anna Błasiak, prof. AIK

Akademia Ignatianum w Krakowie
Wydział Pedagogiczny
Instytut Nauk o Wychowaniu
Katedra Pedagogiki Społecznej

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr Ewy Nowakowskiej,

**pt. *Usamodzielnienie się podopiecznych rodzinnych i instytucjonalnych form pieczy
zastępczej w Niemczech i Polsce***

przygotowanej pod naukowym kierunkiem

promotor dr hab. Grażyny Gajewskiej, prof. UZ

i promotor pomocniczej dr Natalii Harewskiej

Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Nauk Społecznych

Zielona Góra 2022, ss. 311

Recenzja została przygotowana na wniosek Senatu Uniwersytetu Zielonogórskiego, Uchwałą nr 572 z dnia 22 czerwca 2022 roku, zgodnie z wymaganiami stawianymi tego typu ocenom.

Dysertacja doktorska została poddana analizie i ocenie ze względu na kryteria formalne, tj.: adekwatność treści rozprawy do jej tematu, struktura pracy, kolejność następujących po sobie części (rozdziałów, podrozdziałów), kompletność zawartych w nich tez, poprawność języka pedagogiki, adekwatność źródeł wykorzystanych w pracy oraz poprawność ich zapisu. W zakresie kryteriów merytorycznych wzięto po uwagę warstwę treściową pracy, opis kategorii poznawczych, spójność pomiędzy poszczególnymi częściami pracy. W odniesieniu do części metodologicznej poddano analizie sformułowanie celów badań, problematyki badawczej, adekwatność dobranych metod i technik badań społecznych do celu i przedmiotu badań. Zaopiniowany zostanie również wkład, jaki wnosi praca doktorska, w rozwój pedagogiki i jej subdyscyplin, jaką jest pedagogika społeczna, pedagogika opiekuńcza i pedagogika rodziny, ponieważ piecza zastępcza należy do obszaru

refleksji naukowej tych subdyscyplin. Recenzja w końcowej części zawiera konkluzję konieczną dla dalszych etapów procedowania w postępowaniu o nadanie stopnia doktora.

Eksplorowana w recenzowanej dysertacji problematyka, dotycząca pieczy zastępczej (opieki zastępczej), wydaje się być ważna poznawczo. Po pierwsze - ze względu na przeobrażenia i zmiany dokonujące się w polskim systemie legislacyjnym w zakresie opieki zastępczej, dostosowującym się do standardów europejskich, gdzie regulacje prawne wykazują charakter prorodzinny – prymat przypisuje się rodzinie (ekologiczne podejście do rodziny i dziecka) i rodzinnym formom opieki nad dzieckiem, a działania służb społecznych i pedagogów są podporządkowane dobru dziecka. Po drugie - ze względu na transformacje dokonujące się w rodzinie związane z przeobrażeniami cywilizacyjnymi i kulturowymi społeczeństwa naznaczonymi gwałtownymi zmianami i nieoczekiwanymi wydarzeniami („społeczeństwo ryzyka” U. Beck (2002); „płynna nowoczesność” Z. Bauman (2006); „cywilizacja lęku i niepokoju” J. Koziński (2007); „kultura ryzyka” A. Giddens (2008); „turboświat” W. Sztumski (2010)). Przemiany te są źródłem nie tylko pozytywnych skutków, ale także niekorzystnych zjawisk, które zagrażają prawidłowemu funkcjonowaniu rodziny, realizacji jej podstawowych funkcji i zadań rodzicielskich. Rodzina, będąc podstawowym środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym, oddziałuje na dziecko niezależnie od tego, czy jest wartościowym miejscem życia, czy też wykazuje cechy dysfunkcjonalności, natomiast konsekwencje są odmienne. Skutkiem dysfunkcji życia rodzinnego są różne formy sieroctwa, które stanowią problem nie tylko pedagogiczny, ale także społeczny i psychologiczny.

Naturalną potrzebą człowieka jest potrzeba przynależności i tożsamości, posiadania swoich korzeni oraz historii swoich bliskich, swojej wspólnoty rodzinnej. Na skutek dysfunkcji życia rodzinnego dziecko zostaje pozbawione wartościowego domu rodzinnego, wówczas ma prawo do szczególnej opieki i pomocy ze strony państwa - pieczy zastępczej, do której zaliczana jest rodzinna i instytucjonalna forma opieki, będąca przedmiotem zainteresowań poznawczych Autorki rozprawy w kontekście porównania systemów opieki zastępczej w Polsce i w Niemczech.

Jednym z zadań, jakie ustawodawca (*Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*) stawia przed instytucjonalnymi i rodzinnymi formami opieki zastępczej nad dzieckiem oraz organizatorami tej pieczy, jest proces usamodzielniania pełnoletnich

wychowanków, który formalnie trwa od ich 18. do 25. roku życia. Podejmowanie aktualnych badań diagnostycznych w tym obszarze wydaje się być koniecznym działaniem z kilku powodów. Dostępne raporty i wyniki badań nie są optymistyczne. Wskazuje się, że w pomoc usamodzielniających się podopiecznych zaangażowanych jest w polskich warunkach wiele instytucji, to jednak „nie istnieje skuteczny system pomocy dla usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej” (NIK, 2014). Proces ten inaczej przebiega i jest organizowany w instytucjonalnej pieczy zastępczej, inaczej w rodzinie zastępczej, a tymczasem nie ma jednolitych umocowań prawnych, co prowadzi do nierównego traktowania i wsparcia poszczególnych grup wychowanków pieczy zastępczej. Głównym celem procesu usamodzielniania, który ze swej natury jest długofalowy i wieloetapowy (powinien rozpocząć się od momentu przybycia dziecka do nowego miejsca pobytu), jest przygotowanie wychowanka (który jest najważniejszą osobą tego procesu) do podjęcia względnie samodzielnego, dojrzałego, odpowiedzialnego dorosłego życia i jego integracja ze środowiskiem społecznym. Proces usamodzielniania/usamodzielnienia się (sama nazwa jest kontrowersyjna wśród specjalistów) ma wymiar wychowawczy. Co ważne, dotyczy pojedynczej biografii, losów danego wychowanka, którego bagaż negatywnych doświadczeń może utrudniać sytuację wchodzenia w dorosłość. Ponadto osoby te nie mają zwykle wsparcia w rodzinie biologicznej w odróżnieniu od ich rówieśników wychowywanych w swoich naturalnych rodzinach. Często muszą radzić sobie same. Dlatego w większym stopniu narażone są na różnego rodzaju problemy rozwojowe, czy zdrowotne, bezdomność, bezrobocie, czy konflikt z prawem. Ważne jest indywidualne przygotowanie wychowanka do przejścia odpowiedzialności za swoje życie, co wiąże się z nabyciem określonej wiedzy, umiejętności i kompetencji życiowych. Pogłębiona analiza sytuacji życiowej byłych podopiecznych rodzinnych i instytucjonalnych form pieczy zastępczej, może przyczynić się do optymalizacji procesu usamodzielnienia się wychowanków pieczy zastępczej i koniecznych zmian legislacyjnych.

Zaprezentowane powyżej argumenty uzasadniają wstępnie, że zjawisko usamodzielnienia się podopiecznych rodzinnych i instytucjonalnych form pieczy zastępczej w Niemczech i w Polsce podjęte w rozprawie przez Doktorantkę, jest zagadnieniem ważnym dla pedagogiki – zarówno w aspekcie teoretycznym jak i praktycznym – zajmującej się rozwojem i wychowaniem człowieka na każdym etapie jego życia. Pomimo tego, że w literaturze przedmiotu zarówno polskiej jak i niemieckiej, istnieje wiele opracowań na temat usamodzielnienia byłych wychowanków opieki zastępczej, co słusznie zauważyła także mgr

Ewa Nowakowska we wstępie recenzowanej rozprawy (s.7), to prezentowane w pracy ujęcie posiada swoją specyfikę – uwzględnienie indywidualnych losów wychowanków w dłuższej perspektywie czasowej oraz porównanie polskiego i niemieckiego systemu opieki zastępczej (brak zagadnienia w dostępnych publikacjach naukowych), jak również poznanie różnic i podobieństw w procesie usamodzielnienia się polskich i niemieckich byłych podopiecznych oraz ich doświadczeń osobistych w tym obszarze poprzez zrealizowane badania empiryczne (s.7). W związku z tym praca doktorska mgr Ewy Nowakowskiej charakteryzuje się nowością ujęcia i jest też wyjściem naprzeciw aktualnym potrzebom i wyzwaniom, jakie stawia przed pedagogiką przestrzeń społeczna XXI wieku, w której funkcjonuje człowiek i jego środowisko rodzinne.

Rozprawa doktorska mgr Ewy Nowakowskiej podejmuje temat z punktu widzenia pedagogiki z uszczegóławiającym powiązaniem z pedagogiką społeczną, pedagogiką opiekuńczą, a także pedagogiką rodziny oraz z odniesieniem do pracy socjalnej i polityki społecznej. Autorka podejmuje próbę „porównania systemów pieczy zastępczej w Polsce i w Niemczech oraz usamodzielnienia byłych podopiecznych zarówno rodzinnych jak i instytucjonalnych form pomocy istniejących w tych dwóch krajach” (s. 7). Doktorantka stawia pytania, na które próbuje odpowiedzieć w toku badań empirycznych łączonych (mieszanych) w oparciu o paradygmaty normatywny, interpretacyjny i porównawczy. Uzasadniając podjętą w swojej dysertacji problematykę powołuje się na wyniki dotychczasowych eksploracji w tym zakresie, które wskazują na potrzebę „prowadzenia pogłębionych analiz dotyczących jakości wsparcia i opieki oraz indywidualnych losów osób, dla których system pieczy zastępczej został zorganizowany” (s. 7).

Recenzowana praca doktorska posiada układ i strukturę charakterystyczną dla prac teoretyczno-empirycznych występujących w naukach społecznych. Całość pracy otwiera strona tytułowa, która informuje o temacie pracy, jej Autorce i promotorach oraz o miejscu, dziedzinie i dyscyplinie realizowanego projektu. Składa się z spisu treści (s. 4-5), wstępu (s. 6-8), części teoretycznej (I: s. 9-58), części metodologicznej (II: s. 59-72), części empirycznej (III: s. 73-199; prezentacja wyników badań własnych), części zawierającej uogólnienia i wnioski (IV: s. 200-206), części prezentującej rekomendacje (V: s. 207-208), bibliografii (s. 209-225), spisu tabel (s. 226-229) oraz załączników (s. 230-256) i transkrypcji wywiadów (s. 267-311). Praca nie zawiera zakończenia, treści podsumowujące pracę Autorka

umieściła w części IV pt. *Uogólnienia i wnioski*. W części strukturalnej pt. *Załączniki* zostały umieszczone wykorzystane w badaniach własnych narzędzia. W sumie dysertacja liczy 311 stron.

Można uznać, że recenzowana rozprawa ma klasyczną strukturę, zgodną z modelem pozytywistyczny, ponieważ po wprowadzeniu teoretycznym oraz opisie kategorii poznawczych głównych i pomocniczych, występuje część metodologiczna, która stanowi prezentację założeń badań własnych Autorki, w kolejnej empirycznej części uzyskany materiał poddawany jest analizie, formułowane są wnioski i rekomendacje dla praktyki pedagogicznej. Struktura pracy jest logiczna, spójna i przemyślana. Zgodna z wymaganiami stawianymi pracom naukowym. Układ i strukturę pracy oceniam pozytywnie, choć z pewnymi zastrzeżeniami, które zawieram poniżej. Wskazane uwagi łączą się z łatwiejszym odbiorem treści rozprawy przez czytelnika.

We *Wstępie* Doktorantka wskazuje na główne kategorie poznawcze podjęte w pracy oraz jej cel, uzasadnia wybór tematu, prezentuje strukturę pracy i sygnalizuje zawartość poszczególnych części. W pierwszej kolejności recenzowana dysertacja koncentruje się na kwestiach o charakterze teoretycznym (konceptualizacja badań). Część ta została zatytułowana „Teoria”, skrótowość tego zapisu może zastanawiać. Dla celów publikacyjnych sugeruję, by dopracować tytuły części oraz numerację rozdziałów. Rodzi się też pytanie, czy konieczne jest wydzielanie części pracy (I-V), skoro tytuły rozdziałów wskazują na daną część pracy, a część IV nie uwzględnia numeracji poszczególnych elementów strukturalnych, które zawiera, natomiast treści V części – to zaledwie 2 strony. Można zasugerować, by obecną część IV i V potraktować jako rozdziały obecnej części III empirycznej. Ponadto wyróżnienie poszczególnych części (I-III) nie wiąże się z umieszczeniem stosownego wprowadzenia do tego elementu strukturalnego (do danej części pracy, by poinformować czytelnika, co zawiera), podobnie jest z pierwszym rozdziałem (s. 9) i drugim rozdziałem (s. 44) i drugim podrozdziałem (2.1, s. 44) pracy, które nie zawierają wprowadzenia (tytuł pod tytułem), gdy pozostałe rozdziały i podrozdziały go posiadają. Z korzyścią dla pracy byłoby dopracowanie tych elementów oraz zwrócenie uwagi na podsumowania części/ rozdziałów, zbierające najistotniejsze wnioski z przeprowadzonych eksploracji, zwłaszcza, że mają one charakter porównawczy. Przy czym Autorka zebrała najważniejsze wnioski w końcowej IV części pracy, do czego miała prawo.

Część teoretyczna, która składa się z dwóch rozdziałów o rozbudowanej strukturze wewnętrznej, stanowi interesujący poznawczo materiał skoncentrowany na omówieniu dostępnej literatury oraz źródeł prawnych. W związku z tym, że praca dotyczy badań

porównawczych - opisu sytuacji polskiej i niemieckiej, Autorka korzystała z literatury niemieckojęzycznej dla opracowania podejmowanych zagadnień, co należy uznać za atut pracy. W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Rodzinną i instytucjonalną opieką zastępczą w Niemczech i w Polsce – studium literatury*, Autorka przedstawiła i poddała dyskusji kluczową dla tematu kategorię pieczy zastępczej. Dokonała operacjonalizacji pojęcia oraz wskazała na uwarunkowania prawne zjawiska obowiązujące w Polsce i w Niemczech. Scharakteryzowała formy opieki zastępczej, jakie występują w obu krajach. W rozdziale drugim pt. *Samodzielność i usamodzielnienie – terminologia* Autorka pracy dokonała analizy zagadnienia samodzielności i usamodzielnienia się byłych wychowanków opieki zastępczej. W pierwszej kolejności zamieściła stosowny opis wskazanych pojęć, by następnie prześledzić proces usamodzielniania się („dochodzenia do samodzielności”) podopiecznych opuszczających system pieczy zastępczej w Niemczech i w Polsce. W tej części pracy (rozdział 2), w perspektywie ewentualnej publikacji pracy, warto przepracować sformułowania tytułów, by tworzyły spójną i adekwatną całość. Tezy zawarte w 1 i 2 rozdziale są kompletne, choć niektóre treści są dość podstawowe.

W części metodologicznej (II), zgodnie z wymaganiami prac naukowych, zostały przedstawione metodologiczne założenia badań własnych empirycznych, przeprowadzonych wśród byłych polskich i niemieckich wychowanków rodzinnych i instytucjonalnych form opieki zastępczej. Zostały zaprezentowane poszczególne elementy/dane metodologiczne zastosowane w badaniach, które mają łączony (mieszany) charakter wraz z ich uzasadnieniem. Wybór łączonej strategii badawczej wymaga od badacza umiejętności łączenia różnych punktów widzenia w odniesieniu do danego zjawiska, konieczna jest gruntowna metodologiczna wiedza. Prezentację założeń metodologicznych rozpoczęła Autorka od wskazania paradygmatów, z których wywodzi się przyjęta strategia badawcza. Uzasadniła wybór strategii łączonej w oparciu o stanowisko T. Bauman. Następnie przedstawiła sformułowany przedmiot badań. Doktorantka jednak nie sprecyzowała swojego ujęcia procesu usamodzielniania się byłych wychowanków opieki zastępczej (przedmiotu badań), jakie przyjęła w swoich badaniach empirycznych, do którego się odnosiła w analizach.

Cele badań – teoretyczny, poznawczy i praktyczny – został określony poprawnie, zasadniczo trafnie postawiono problemy badawcze, choć w mniejszym stopniu odnoszą się do badań diagnostycznych (dotyczących opinii, deklaracji). Słusznie zaproponowano metody badawcze, adekwatnie do celu badań. Właściwie zastosowano łączoną strategię badań

(jakościowych i ilościowych), bo jak wskazała Doktorantka „Obie strategie pozostają wobec siebie w relacji komplementarnej, przez co mogą być wykorzystywane w tym samym projekcie badawczym, ale na różnych etapach w ramach triangulacji. Triangulacja to równoległe zastosowanie co najmniej dwóch sposobów gromadzenia materiału badawczego i jego analizy wobec jednego przedmiotu badań” (s. 66-67). Metoda ilościowa sondażu diagnostycznego w oparciu o ankietę oraz metoda wywiadu narracyjnego, dobrze wpisują się w przyjęty w badaniach model łączony, gdzie wywiad ma na celu wyjaśnienie i pogłębienie informacji uzyskanych poprzez sondaż diagnostyczny.

Proces badawczy przygotowany i przeprowadzony przez Autorkę uznaję zasadniczo za prawidłowy, dobrze opisany, choć z pewnymi wątpliwościami. Zastanawia umieszczenie w części metodologicznej podrozdziału 1.3 *Zmienne i kategorie badawcze*, skoro Doktorantka stwierdziła: „Z uwagi na eksploracyjny charakter badań oraz przeprowadzeniu ich na niewielkiej grupie badawczej w pracy zrezygnowano z formułowania zmiennych zależnych i niezależnych, gdyż nie byłoby możliwe wykazanie między nimi istotnych statystycznie powiązań” (s. 66). Brakuje także istotnych informacji na temat doboru grupy badawczej oraz jej charakterystyki. Pewne wybiórcze, w mojej opinii niewystarczające, informacje o grupie badawczej zostały umieszczone w podrozdziale 1.5 *Organizacja i przebieg badań* (s. 72), tj. pochodzenie badanych ze względu na kraj (Polska, Niemcy), liczbę badanych oraz płeć. Dla czytelnika ważna wydaje się być informacja dotycząca chociażby wieku badanych oraz z jaką formą opieki zastępczej byli związani jako wychowankowie. Te informacje pojawiają się dopiero na s. 197 w podrozdziale 1.7 *Wpływ pandemii COVID-19 na życie byłych wychowanków opieki zastępczej* (w części III pracy, numeracja podrozdziału jest niejednoznaczna), co jest dość zaskakującym, w mojej opinii, rozwiązaniem. Pewne dane dotyczące badanej grupy zostają ujawnione w części trzeciej pracy – *Wyniki badań własnych* – adekwatnie do prezentowanych obszarów wyznaczonych przez problemy szczegółowe, co jest z kolei uzasadnione.

Badania własne przeprowadzone zostały zarówno na terenie Polski, jak i Niemiec, co jest dużym atutem pracy i osiągnięciem Doktorantki. Badania zostały przeprowadzone w formie zdalnej ze względu na trwającą pandemię Covid-19. Pandemia utrudniła proces badawczy.

Cześć trzecia pracy, do której należy analiza wyników badań, jest imponująca

objętościowo, jej struktura powiązana jest z problemami badawczymi i polami problemowymi, które z nich wynikają. Analizy Autorki dotyczące poszczególnych problemów badawczych są raczej wyczerpujące i zaprezentowane klarownie, choć może niepotrzebne są powtórzenia w zakresie przytaczanych wypowiedzi narratorów (np. s. 76, 78, 117, Podopieczna nr 3), ale taka była decyzja Doktorantki. Należy docenić trud Autorki podjęty dla przeprowadzenia badań w dwóch państwach i w czasie trwania pandemii. Podjęty wysiłek zasługuje niewątpliwie na uznanie. Każdy z analizowanych problemów badawczych jest opisany szczegółowo, każdy podrozdział analizy zawiera zestawienia tabelaryczne, przygotowane nie tylko dla zobrazowania wyników badania ilościowego, ale także wypowiedzi narratorów oraz ich interpretacji. Przy czym, jak zaznaczyła Autorka „Dla potrzeb badań sondażowych wykonanych za pomocą oprogramowania IBM SPSS Statistics nie wygenerowano tabel krzyżowych, gdyż nie wykazałyby one istotnych statystycznie zależności. Z tego powodu umieszczono i przeanalizowano wyłącznie tabele częstości bez podziału na wiek, płeć czy formę opieki zastępczej” (s. 73). Tytuły tabel wymagają jednak pewnego dopracowania i ujednolicenia zgodnie z naukowymi standardami. Cennym aspektem analizy jest umieszczenie w jednym miejscu danych empirycznych, dotyczących danego pola problemowego, uzyskanych od respondentów z Polski oraz z Niemiec, co umożliwia porównanie otrzymanych wyników. Analiza ilościowa jest połączona z analizą jakościową. Autorka w tekście pracy przytacza oryginalne wypowiedzi narratorów w języku niemieckim oraz podaje własne tłumaczenie tych wypowiedzi.

Wnioski z badań sformułowano zasadniczo poprawnie. Zostały umieszczone w IV części pracy *Uogólnienia i wnioski* analogicznie do prezentowanych obszarów analiz, co stanowi spójny obraz z zaprezentowanymi wcześniej (w część III) danymi empirycznymi. Jedynie pewnego doprecyzowania (dopowiedzenia), w mojej opinii, wymaga przyjęta skala poziomu usamodzielnienia byłych wychowanków (s. 200-201) – jakie kryteria zadecydowały o granicach % przyjętych w skali i na jakiej zasadzie została opracowana, co oznaczają wyznaczone poziomy. Zwieńczeniem dokonanych w pracy analiz i badań są rekomendacje, będące dopełnieniem wniosków i stanowiące też próbę usytuowania uzyskanych wyników z ustaleniami zawartymi w literaturze przedmiotu oraz wymaganiami praktyki pedagogiczno-społecznej. Ukazują obszary wymagające wsparcia, korekty czy zmiany. Rekomendacje opracowane przez Doktorantkę zostały ujęte w odrębnej części pracy V pt. *Rekomendacje*.

Pod względem formalnym praca jest zasadniczo właściwie skonstruowana i w całości dotyczy problematyki zarysowanej przez jej tytuł. Przedstawione treści są adekwatne do tematu. Ponadto podział treści jest właściwy. Struktura rozprawy odpowiada wymaganiom stawianym pracom naukowym, jest spójna i logiczna, zawarte w pracy elementy strukturalne dopełniają się. Została zachowana odpowiednia kolejność części i rozdziałów, które rozwijają główne pola problemowe dysertacji i zapewniają omówienie podjętej tematyki, właściwą proporcję pomiędzy omawianymi kategoriami poznawczymi. Poszczególne części i rozdziały różnią się objętością, co w wielu przypadkach jest uzasadnione i do czego Autorka miała prawo. Treść pracy zawiera zasadniczo poprawnie sporządzone przypisy oraz bibliografię. Mgr Ewa Nowakowska zebrała bogatą literaturę, która zawiera 229 pozycji bibliograficznych ułożonych alfabetycznie. Wiele zaprezentowanych publikacji zostało wydanych w języku niemieckim. Dobór literatury jest adekwatny do podjętej problematyki. Pod względem redakcyjnym, językowym praca została zaprojektowana poprawnie, ale Doktorantka nie ustrzegła się drobnych usterek stylistycznych, tzw. literówek, czy błędów interpunkcyjnych.

Recenzowana rozprawa doktorska mgr Ewy Nowakowskiej podejmuje ważną i aktualną problematykę pedagogiczno-społeczną. Potwierdza zadowalającą znajomość podstaw teoretycznych analizowanego problemu oraz podstawowe umiejętności Autorki w zakresie projektowania i prowadzenia badań naukowych.

W konkluzji stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr Ewy Nowakowskiej pod tytułem *Usamodzielnienie się podopiecznych rodzinnych i instytucjonalnych form pieczy zastępczej w Niemczech i Polsce* przygotowana pod kierunkiem naukowym promotor dr hab. Grażyny Gajewskiej, prof. UZ i promotor pomocniczej dr Natalii Harewskiej, spełnia warunki określone w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wnoszę więc o przyjęcie dysertacji i dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Błasiak